

1885 VII, 10

VERZOENING EN HERZIENING

V.

BEGINSELEN

EN

TOEKOMST

DER LIBERALE PARTIJ

DOOR

P. VAN BEMMELEN

LID VAN HET GERECHTSHOF TE ARNHEM

NAAR AANLEIDING VAN

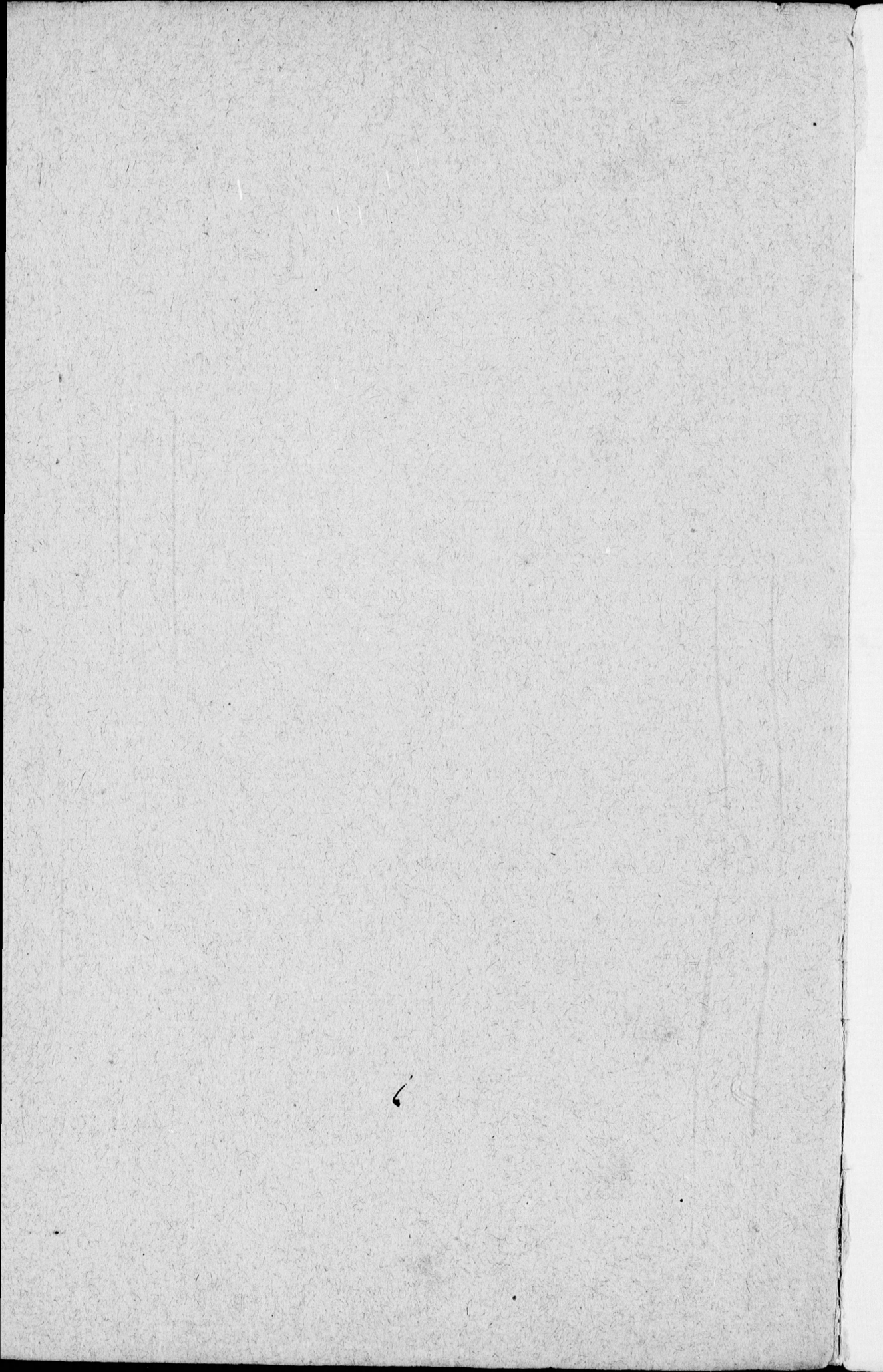
POLITIEKE VOORUITZIGTEN

DOOR

PROF. Mr. J. T. BUYS

LEIDEN. — E. J. BRILL.

1885.

METIS.

1885. — I.

BEGINSELEN EN TOEKOMST DER LIBERALE PARTIJ

naar aanleiding van „Politieke vooruitzigten”

(Gids, n°. 1, 1885) door Prof. Mr. J. T. BUYS.

INHOUD:

BEGINSELEN.

	bladz.
de laatste verkiezingen	3.
de tegenwoordige regering	4.
de financiële quaestie.	4.
de electorale quaestie.	6.
de schoolquaestie	10.
verdraagzaamheid en staatszorg.	13.

TOEKOMST.

stilzwijgen des hoogleeraars	16.
heeft de liberale partij »uitgewerkt»?	17.
haar verleden... anticonservative partij	17.
haar heden... moderne... antioud-christelijke partij.	19.
liberale unie	21.
hare toekomst... antiradicalen en antisociaaldemokratische partij.	22.
hare toekomstige beginselen	23.
hare toekomstige waarde	25.
independenten	26.
hare toekomstige <i>verzoening</i> met de oud-christelijke partijen	27.
pscr. liberale splitsing	30.

BEGINSELEN.

Het is volkomen overbodig om de publieke aandacht te vestigen op dit nieuwe kerstgeschenk, ons door den hoogleeraar Buys in het veelgelezen tijdschrift „de Gids” geboden. Doch met het oog op de vraag „wat zijn thans de beginselen der liberale partij, en wat mag hare toekomst zijn” is het artikel van onzen zoo scherp zienden, voor onpartijdige kritiek nimmer terugdeinzenden en invloedrijken hoogleeraar op dit kritisch oogenblik te belangrijk om slechts gelezen en niet nader in druk besproken te worden. Tot beantwoording der voormelde vraag kan geen beter punt van uitgang gekozen worden.

Niemand zal verwachten dat de heer Buys ons goude bergen belooft. Hij meent evenwel, dat de liberale partij reden van tevredenheid heeft over de laatste verkiezingen, en dat deze iets goeds voor de politieke toekomst doen verwachten. Hij verheugt zich echter niet in den verkiezingstrijd tegen de katholieke en protestantsch-orthodoxe partijen gevoerd; van het eenige - negative - *begin* dat de laatste verkiezingen beheerscht heeft, spreekt hij met geen enkel woord. Maar hij prijst de belangstelling door de liberalen betoond ten aanzien der *personen* hunner candidaten. Terwijl zij toch vroeger met de grootste onverschilligheid steeds weder de oude leden inkozen, ontstond er thans eene „geheel spontane beweging” tot uitstooting van de schismatische minderheid der liberale afgevaardig-

den, ten einde „den in den boezem der partij ontstanen factiegeest te onderdrukken”. Het ware moeielijk om met treffender ironie te doen uitkomen dat *de liberale partij geen positief beginsel meer heeft*, dan de hoogleeraar het deed door zijne loftuiting, vergezeld van zijn minachtend stilzwijgen over het negative beginsel dat onlangs als electorale leuze dienst deed en thans weder door de amsterdamsche „Burgerpligt” op den voorgrond wordt gesteld.

de tegenwoordige regering

De heer Buys zou het betreuren, zoo het tegenwoordig ministerie aan het bewind bleef bij de verplaatsing der meerderheid, en beurtelings twee verschillende meerderheden vertegenwoordigde. Dit bezwaar kan ik niet deelen. Het komt mij voor dat dit kabinet met eere kan aanblijven zoolang de politieke toestand, niettegenstaande den omslag der tweede kamer, blijft wat zij geweest is, d. i. zoolang de liberale en de antilibérale onmagt om te regeren blijven bestaan. Maar het komt mij tevens voor, dat deze regering aan het land een aanmerkelijken dienst bewijst, zoo zij in de gegevene omstandigheden *wil* aanblijven. En zoo denkt *n. f.* de meerderheid. Dit is zeker, dat zoo het tegenwoordig ministerie voorloopig de schoolquaestie laat rusten, het geen gevaar loopt om *liberale* beginselen te schenden die het vroeger geëerbiedigd heeft. Zulke gevaarlopende beginselen zijn niet aan te wijzen.

de financiële quaestie

Zeer weinig optimistisch spreekt de hoogleeraar over de financiële quaestie. Hij teekent ironisch het contrast tusschen het *verleden*, toen men voor onze financiën zoo beducht en zoo zorgzaam was, toen de *liberale partij* de leuze „bezuiniging” in haar vaandel geschreven had, en het *heden*, waarin men zich bij ons reeds gewend heeft om gerust te midden van tekorten te leven, en waarin een deel

der *liberalen* voor de wassende deficitten ongevoelig blijft, en andere *liberalen*, hoe zij ook cijferden, geen deficit konden vinden. — Hoe nu echter ons financieel evenwigt te herstellen? Door nieuwe belastingen? Mr. Buys spreekt er niet van, en schijnt in dit opzigt noch van de antiliberale coalitie, noch van de *liberalen* iets te verwachten. Door bezuiniging? Te dien aanzien rekent hij niet op de regering; want hij erkent dat „de administratie die de minister tegenover zich heeft, is eene geduchte magt, welker feitelijke beheersching eene taak is tegen welke maar weinigen zijn opgewassen”. Het in de laatste jaren gevolgde stelsel van besnoeiing bij gelegenheid van de behandeling der begrooting acht hij bedenkelijk, omdat het bij ongenoegzame kennis van zaken en ongenoegzaam oordeel des onderscheids het gevaar van veelvuldige en grove mistasting oplevert. Tevens wijst hij er op, dat zich in dit stelsel openbaart „eene der bedenkelijkste *fouten* van het moderne *parlementarisme*, de fout om zonder eerbied voor de zelfstandigheid van andere magten elke daad van gezag tot zich te trekken, onverschillig of die al dan niet in zijne handen past”. De hoogl. ziet slechts één middel tot besnoeiing der administrative weelde: onbarmhartige afstemming van elke begrooting van ieder departement, waarin zich sporen van weelde vertoonen. Zou echter dit *héroïque* middel niet nog bedenkelijker zijn dan de besnoeiingsmethode? Zal men nog ministers vinden die het met deze afstemmingsmethode willen beproeven? Zal men steeds het koren om het onkruid verwerpen? Waar zal de grens zijn, zoo men meent te mogen en te moeten afstemmen, zoolang de begrooting van eenig departement nog aan weelde lijdt? Ook is het niet alleen op weelde of op „overcomplete per

fectie" maar op bureaukratische geldverspilling dat men te bezuinigen heeft. In mijne brochure „Verzoening en herziening, IV, de financiële quaestie" wees ik op eene tweede kamer-enquête omtrent „de verminderbaarheid der uitgaven van 's lands bestuur", als het natuurlijk correctief van zekere slechte gevolgen van het *liberale* parlementarisme. Het lag alzoo op den weg des hoogleeraars, bij het schrijven van dit artikel, om de voorgestelde parlementaire enquête goed of af te keuren, of haar te amenderen, of iets anders in hare plaats te stellen. Doch hij zwijgt. Ook in dit opzicht schijnt hij niets meer te verwachten van de liberale partij; ofschoon een krachtig financieel programma, en daaronder eene hernieuwde bezuinigingsleuze, aan deze partij thans grooten dienst zou kunnen bewijzen.

De heer Buys meent, dat wij thans inderdaad uitzigt hebben op de spoedige invoering eener nieuwe strafwetgeving; maar ongelukkig is dit geen „politiek vooruitzicht". De te verwachten grondwetsherziening is dit wel. Doch de groote vraag is niet, welke veranderingen in de grondwet zullen gebragt worden, maar welke hervormingen wij zullen verkrijgen, hetzij binnen de grenzen der tegenwoordige grondwet, hetzij daarbuiten na herziening. De hoogl. bespreekt eigenlijk slecht ² twee onderwerpen: de electorale en de schoolquaestie.

de electorale
quaestie

Met betrekking tot de electorale quaestie voorziet hij strijd over de samenstelling der eerste kamer. De liberalen, zegt hij, wenschen de keuze door de provinciale staten te behouden, *ten einde de zelfstandigheid* dier kamer te verzekeren; de antirevolutionairen en althans zeer vele katholieken wenschen meer eene volkskeuze, *ten einde de harmonische samenwerking* der beide kamers te waarborgen. Blijkbaar

spreekt de hoogl. hier ironisch, en wil hij zeggen, dat dit de ware motiven niet zijn; doch dat eigenlijk de liberalen de keuze der eerste kamer-leden door de *liberale* provinciale staten voorstaan, en de antiliberalen meer voor hunne candidaten verwachten van de volkskeuze, en dat de rollen zouden omkeeren, indien wij in alle provincien beslist antiliberale staten verkregen. Zeker bedoelt hij niet, dat de liberalen juist voor „de zelfstandigheid van ieder staatslichaam”, de antiliberalen juist voor „de harmonische samenwerking van staatslichamen” bezorgd zijn. — Verder prijst hij het behoud van het bestaande kiesstelsel ten sterkste aan, ten einde eene zelfstandige en met weerstandsvermogen tegen de uit volkskeuze voortgekomen tweede kamer begaafde, eene in haar politieke samenstelling min bewegelijke en slechts in die eigenschappen hare raison d'être bezittende eerste kamer te behouden. Alleen drukt hij der liberale partij op het hart dat zij medewerke om de beperking der keuze tot de hoogstaangeslagenen te doen vervallen, opdat de provinciale staten uit de besten in plaats van uit de rijksten zullen vermogen te kiezen.

Ten aanzien der tweede kamer verklaart de hoogl. zich onbewimpeld voor het stelsel door Mr. Farncombe Sanders in de grondwetscommissie voorgedragen en in „de Tijdspiegel” toegelicht, door die commissie in haar verslag voorgesteld, en door Dr. Schaepman in zijne brochure „Grondwetsherziening” sterk aanbevolen: het stelsel dat niet zij die een zeker minimum van belasting voldoen, noch zij die een minimum aan huishuur besteden, maar allen die ter zake van „bewoning” belast zijn en hunne belasting betalen, kiesgerechtigden zijn voor het parlement. Het komt mij ook voor, dat dit stelsel het eenvoudigste, rationeelste

en meest consequente is wat men vinden kan, zoolang men niet terugkomt op het democratisch dwaalbegrip der directe volkskeuze, waarover ik thans niet zal uitweiden. Het werpt, gelijk ook de heer Buys doet opmerken, een dam op tegen het algemeen stemregt, het bevat eene finale oplossing der electorale quaestie, zoolang men het algemeen stemregt buiten quaestie stelt. Tegenover het door de grondwetscommissie aangevoerde bezwaar, dat „bewoning” te eeniger tijd onbelast mogt blijven, of dat ons personeel gemeentebelasting mogt worden, stel ik het vooruitzigt, dat men er toe komen zal om eene door het rijk gehevene algemeene — rijks, provinciale en communale — verteringsbelasting en luxegebruiksbelasting, waarin ons personeel opgelost zal zijn, in te voeren ¹⁾. Kiesbevoegden voor tweede kamer, provinciale staten en gemeenteraden zullen dan zijn allen die in deze belasting zijn aangeslagen en haar betalen. Mij dunkt, het lag op den weg des hoogleeraars om, zoo hij bij de liberalen eenigen ijver voor belastinghervorming onderstelde, over het zeer eenvoudig denkbeeld eener zoodanige belasting een enkel woord te zeggen. Zooveel doet hij echter opmerken, dat al ware het personeel geheel gemeentebelasting, hetzelfde, behoudens de gemeentelijke autonomie wat het quantum betreft, volgens de *wet* zou kunnen en behooren geheven te worden. — Over de quaestie der kiesdistricten en de verdere electorale indeeling spreekt de hoogleeraar niet. Ik vraag of men iets beters zou kunnen doen dan het voorstel van Dr. Schaepman (p. 71/2 zijner brochure) aannemen: 14 kiesdistricten, nl. de 11 provincien en de 3 groote steden, voor ongeveer elke 40.000 inwoners

1) Verg. mijne brochure V. en H. IV. financiële quaestie.

één kamerlid kiezende, te zamen ten getale van 100.

In de electorale quaestie geeft de heer Buys alzoo deze conclusie: 1. behoud der provinciale staten-keuze voor de eerste kamer, met 2. afschaffing der beperking tot de hoogstaangeslagenen, en 3. voor de tweede kamer afschaffing van den census en uitbreiding van het kiesregt tot allen die bewoningsbelasting betalen. Hoe voortreffelijk men die conclusie moge achten, men kan niet beweren, dat de hoogleeraar daarmede tot zijne partijgenooten zegt: blijft getrouw aan de oude beginselen der liberale partij. — De samenstelling der eerste kamer niet door volkskeuze maar door de provinciale staten is eene instelling van „conservativen” oorsprong en aard; en zoo de directe verkiezingen goëde resultaten gaven voor de liberale partij, dan was er geen reden om diezelfde verkiezingen niet te verlangen voor de samenstelling der eerste kamer. De provinciale staten-keuze is eene van ouds niet liberale instelling, welke thans aan de magt der partij voordeelig is. — De beperking tot de hoogstaangeslagenen was bij het overwigt eener rijke vooral grondeigendom bezittende aristokratie eene „conservative” instelling, en zij is bij het overwigt van een rijken burgerstand eene „liberale” instelling. Dat die beperking moet worden afgeschaft om bij voorkeur capaciteiten en mannen van morelen invloed in de eerste kamer te kunnen brengen, is voorzeker geen „liberaal” partijbeginsel. — Eindelijk het voorstel om den census los te laten en de kiesbevoegdheid te laten afdalen tot allen die slechts woningsbelasting betalen, is het opofferen van een der grondpijlers van het liberalisme en het berusten in het onvermijdelijke ten einde aan iets nog ergers — aan het algemeen stemregt — te ontsnappen.

de schoolquaestie Wat de schoolquaestie betreft, houdt hij het „noch voor *billijk*, noch voor *verstandig*, dat de *liberalen* zich onverzettelijk handhaven op hun *ultra-conservatief* standpunt waarop zij eischen dat geen tittel noch jota van het tegenwoordig art. 194 der grondwet worde losgemaakt”. Hij zegt dat *rekening moet worden gehouden* met de sedert 1848 en 1857 zoo veranderde omstandigheden, met den tegenwoordigen feitelijken toestand waarin de oppositie tegen de gemengde volksschool zich niet slechts in woorden maar ook in offervolle daden zoo krachtig openbaart. Deze woorden van een der corypheen en der onpartijdigste leden der liberale partij zullen, zoo men hopen mag, in den boezem dier partij wel overwogen worden.

De hoogl. acht echter de herziening van art. 194 der grondwet onnoodig. Hij meent dat dit artikel genoegzame ruimte laat voor allerlei schoolstelsels en niet belet dat er slechts zooveel „openbare school” zal bestaan als de vrije maatschappij zelve verlangt, met andere woorden niet meer dan er gevraagd wordt. In het „*overall*” van art. 194 kan hij niet anders lezen dan „dat de gelegenheid om gemengd publiek onderwijs te genieten, voor allen die het verlangen, moet openstaan”. Is echter de schoolquaestie opgelost, zoo men deze interpretatie aanneemt? En zouden de bezwaren tegen art. 194 weggenomen zijn, indien de derde zinsnede van dat art. door de aangehaalde woorden vervangen werd? Ik geloof het niet; want wat kunnen die woorden anders aanduiden dan het gewraakte voorschrift, dat in elke gemeente des rijks waar voor een minimum van kinderen gemengd publiek schoolonderwijs verlangd wordt, eene school moet openstaan; dat is een schoolkamer, zoo niet een schoolgebouw, met een onderwijzer, eenig meubilair,

verwarming enz.? Alleen dan, wanneer er zich niemand opdeed — of slechts een of twee leerlingen, met het oog op het „tres faciunt collegium” — zou, niet de toepasselijkheid van het voorschrift, maar de mogelijkheid om het toe te passen verdwijnen. Streng genomen zou, als er slechts één of twee kinderen opkomen, aan deze door den daartoe aangehouden onderwijzer gemengd onderwijs aan huis van staatswege moeten worden gegeven. „Openbaar onderwijs” beteekent toch in de aangehaalde woorden, gelijk in a. 194, al. 3., „onderwijs van staatswege”, niet „onderwijs in eene school”. De derde alinea van a. 194 zou dus, na geamendeerd te zijn, juist beteekenen wat het in het licht der wordingsgeschiedenis ¹⁾ van dat art., en volgens de natuurlijke opvatting van het woord „overal”, thans beteekent.

De heer Buys wenscht art. 194 te behouden om het staatsonderwijs niet op losse schroeven te stellen, om te voorkomen dat elke zegevierende partij het steeds naar haren zin zal kunnen veranderen en beurtelings de staatsonderwijzers naar huis zal zenden of in triomf weder binnenhalen. Eenigzins anders dacht hij in zijn kerstartikel „Winter en Zomerstormen” (Gids, Jan. 1866), toen hij zeide: „ik zou vermoedelijk niet hebben medegewerkt om art. 194 in de grondwet te brengen, omdat ik geloof dat die zuiver politieke bepaling daar „niet op hare plaats is”. Destijds heb ik het artikel tegen den hoogl. verdedigd ²⁾. Thans meen ik, dat art. 194, even als zoovele deels overbodige, deels hinderlijke beginselen van wetgeving, niet in

1) Cf. mijn art. „Geschiedenis van art. 194 der grondwet” in de „Bijdrage voor Staats-, Prov. en Gem. Bestuur” van 1866, p. 184—227.

3) Cf. dezelfde Bijdragen „Het vraagstuk der godsdienstlooze staatscholen”, 1866, p. 334—371.

de grondwet op hunne plaats zijn. Voorzeker, de vermelde afwisselende schoolpolitiek zou noodlottig zijn; maar zij is niet bij ons, evenals in Belgie, te vreezen. Het ware geneesmiddel daartegen is, niet een steeds aan verschillende opvattingen blootgesteld beginselartikel der grondwet, maar het inzicht dat transactie onvermijdelijk is, niet alleen om den politieke vrede te sluiten, maar ook om voor elke partij haar „schoolbezit” te verzekeren; het inzicht dat voor beide partijen niets onwenschelijker is dan de afwisselende heerschappij der publieke godsdienstlooze en der bijzondere godsdienstige school.

De grondwet, zegt de hoogl., „het grondwettig verbond” gelijk men vroeger zeide, behelze een „modus vivendi” tusschen de partijen. — Een „modus vivendi”, dat wil zeggen, eene transactie. Men versteene die liever niet in de grondwet om haar langs dien weg tot een nieuw geschilpunt te maken; de transactie ontwikkele en wijzige zich vrijelijk in het politieke leven volgens de veranderlijke denkbeelden, behoeften, omstandigheden.

De heer Buys houdt zich overtuigd dat „een *gedeelte* der *liberale partij* zal willen medewerken” om art. 194 zóó te wijzigen als men (z. i. ten onregte) zou meenen dat noodig is tot het doen van billijke concessien aan de tegenstanders. Welke concessien hij billijk acht en zelf geneigd zou zijn te brengen, dit zegt hij niet; waarschijnlijk omdat hij meent, dat er toch niets van de zaak komen zal. Zijn stilzwijgen is echter zeer te bejammeren. Want om tot de oplossing der schoolquaestie een stap verder te komen, is thans niets noodiger dan dat de corypheen onder de liberale „moderados” — gelijk de hoogleeraar Buys (in het politieke), en laat ik er bijvoegen, de hoogleeraar Kuenen (in het gods-

dienstige), - verklaarden „tot welke concessien zij bereid zijn”. Inderdaad lag het niet buiten den weg van den heer Buys om zoodanige verklaring te doen, al had ik hem daartoe niet nadrukkelijk uitgenoodigd in mijn woord „liberale on-verdraagzaamheid” (Verzoening en herziening IV, financiële quaestie, p. 115). Daartoe gaf hem gereede aanleiding, zoo niet het voor hem onaannemelijk programma van Dr. Schaepman, dan toch de gematigde transactie door mij voorgesteld en geformuleerd (Verz. en herz. III, schoolquaestie, p. 37/8, 47/8), waarvan - in tegenstelling met het „overall” - de hoofdtermen waren: 1°. neutraal publiek lager onderwijs zij subsidiair; 2°. geene gemeenteschool voor niet meer dan 20 kinderen tot niet meer dan 10 gezinnen behoorende. — Inmiddels mogen wij akte nemen van de verzekering door een hoofdorgaan der liberale partij gegeven, dat een *deel* der partij zoozeer bereid is tot concessie, dat het om die mogelijk te maken tot herziening van a. 194 der grondwet zou willen medewerken.

Wat moet er dan in dit artikel veranderd worden? Alleen op de derde zinsnede, en bepaaldelijk op het woord „overall”, komt het aan. Alleen uit dien hoofde is het artikel „hevig bestookt” geworden. Laat men de derde zinsnede weg, zoo zal het geheele artikel uit de politiek verdwijnen, het zal geen liefde of haat meer wekken; het zal een even neutraal artikel worden als het volgende art. 195 omtrent het armbestuur. De derde zinsnede nu, waarvan het woordje „overall” de *raison d'être* is, moet inderdaad wegvallen om op de ubiquiteit of alomtegenwoordigheid der publieke lagere school inbreuk te kunnen maken.

Bij het bespreken der onderwijsquaestie vergist de heer Buys zich geheel omtrent mijne denkbeelden over *verdraag-* verdraagzaamheid en staatszorg

zaamheid en *staatszorg*. Vooreerst vermeldt hij, dat ik op *bitteren* toon aan de liberale partij hare onverdraagzaamheid heb verweten. Ik ontken de *bitterheid* van den toon en de algemeenheid van het verwijt. Ik geloof »openhartig» en zonder omwegen maar tevens geheel *objectief* gesproken te hebben; en in plaats van alle liberalen onverdraagzaam te noemen, heb ik juist beweerd ¹⁾ dat de moderatos, waaronder de heer Buys voorzeker eene eerste plaats inneemt, talrijker zijn en meer beteekenen dan het partijrumoer zou doen denken.

De hoogl. geeft toe dat de liberale partij niet vlekkeloos rein is in materie van verdraagzaamheid en daarin is achteruitgegaan; maar in vergelijking met hare liberale naburen acht hij ze toch nog vrij verdraagzaam; en ik doe haar onrecht als ik »schijnbaar blind voor zooveel dieper liggende oorzaken in allerlei betrekkelijk kleine omstandigheden de oorzaken meen te vinden van onzen kerkelijken strijd». Dit is een volkomen misverstand. Ik heb ²⁾ eenige kleinere concessien en in de schoolquaestie eene groote concessie voorgesteld, ten einde tot verzoening te geraken. Maar de dieper liggende oorzaken van den — niet enkel kerkelijken, maar — politiek-religieusen strijd, bij ons sedert vele jaren gevoerd, heb ik »met de mij (volgens den hoogl.) eigene openhartigheid» zoo diep mogelijk opgehaald en uiteengezet ³⁾.

Verder zou ik de verdraagzaamheid van het Oosten aan de liberale partij ten voorbeeld hebben gesteld, terwijl deze verdraagzaamheid berust op het »oostersche quietisme», dat geene hand uitsteekt om de zwakken in den moeilijken strijd des levens te steunen, dat niets weet van de »pligten, welke de moderne staat ook tegenover de individuen te vervullen heeft»,

1) V. en H. IV, p. 115.

2) V. en H. I, p. 16—31 en III.

3) Reeds in 1869 breedvoerig in mijn geschrift »Een politisch vredebeginsel»; onlangs kort in V. en H. III, schoolquaestie, p. 25—28. Cf. IV, p. 112/3.

en welke hem noodzaken om »de vrijheid van groepen, kringen en genootschappen aan zekere grenzen te binden”. Ook dit is louter misverstand. De verdraagzaamheid van het Oosten is niet het quietistisch niets doen van den »oosterschen staat” of van de mahomedaansche magthebbers; het is de algemeene onderlinge verdraagzaamheid in denken en doen, die ook door de magthebbers niet verloochend wordt. Ik heb geen stelsel van »oostersche verdraagzaamheid” aan de liberalen ten voorbeeld gesteld. Ik heb slechts doen uitkomen, hoeveel onverdraagzamer men bij ons gevoelt en handelt dan in het Oosten ¹⁾, en hoe men zich, hier teruggekeerd, over de bij ons nog bestaande beperkingen van godsdienstvrijheid schaamt. Ook zeide ik, dat de onverdraagzame liberalen hier te lande hunne intolerantie zouden inzien, als zij verdraagzaamheid in het Oosten aanschouwd hadden ²⁾. Dit is alles.

De in het Oosten niet erkende »pligten van den modernen staat” heeten met andere woorden *staatszorg*. Hoe komt de hoogl. er toe om die tegen mij te verdedigen? Waar heb ik de leer verkondigd, dat onderwijs, wetenschap, hygiëne, armwezen, welvaart, geen onderwerp van staatszorg zou mogen zijn? In 1866 verdedigde ik tegen hem het destijds en nog heden bestaande stelsel van staatszorg in zake van onderwijs ³⁾. Hij treedde toen op als »regtzinnig economist”, die meende: »dat kunstmatige bescherming van de staatschool, ’t zij door het verstrekken van kosteloos onderwijs anders dan aan behoeftigen, ’t zij door het toekennen van andere voordeelen, de bijzondere school feitelijk onmogelijk, en dus het gegeven regt illusoir maakt; dat, zoomin als de vrije nijverheid, het vrije onderwijs kan bloeien onder de heerschappij van een protectionnistisch stelsel; en dat geen volk genoeg heeft aan staatsonderwijs, al is dat in den aanvang nog zoo voortreffelijk”. Zonder juist het toen gesprokene te moeten

1) V. en H. I, p. 18, 23/4.

2) V. en H. IV, p. 115.

3) Bijdragen, I. I., p. 363, 371.

herroepen, treedt de hoogl. thans op als verdediger van den tot staatszorg geroepen modernen staat; doch wat doet hem onderstellen, dat ik, vroeger staatsverzorgender dan hij, nu van staatszorg afkeerig zou zijn geworden, en in een oostersch quietisme, dat geene staatszorg kent, ook voor ons het na te streven ideaal zou zien? — Staat het in verband met die onderstelling, dat hij mij beschouwt als een dergenen »die onder ons meer bijzonder op den naam van *progressisten* aanspraak maken»? Wat hiervan zij, dien aanmatigenden naam verwerp ik van ganscher harte. Voor de duitsche Fortschritts-partei of Fortschrittler heb ik geenerlei sympathie. In het zich progressief wanende streven der radicalen zie ik niets dat naar vooruitgang zweemt. Noch vroeger, toen ik de beginselen der reformatoire gezindheid uiteenzette, noch nu onlangs — bij het aanbevelen van verzoening en herziening, van transactie in zake van onderwijs, en van herstelling van financieel evenwigt en verbetering van ons belastingstelsel — heb ik mij voorgedaan als een apostel van socialen vooruitgang, in tegenstelling met liberalen of anderen. De tijden zijn er waarlijk niet naar om »vooruitgang” in zijn vaandel te schrijven. Men moet al blijde zijn zoo men op *sociaal* gebied achteruitgang kan voorkomen.

TOEKOMST.

stilzwijgen des
hoogleeraars

Aan het einde van zijn opstel gekomen noemt de hoogleeraar Buys de slotsom zijner beschouwingen „weinig be-
moedigend”. Over de toekomst der liberale partij, thans voor het eerst sedert vele jaren niet meer over de parlementaire meerderheid beschikkende, over hare uitzigten op een nieuw leven en streven, op verjonging en herstel van krachten, vernemen we van hem geen woord. De oorzaak van zijn stilzwijgen kan geene andere zijn dan dat hij te dien aanzien pessimistisch denkt.

Dit zwijgen van een hoofdorgaan der partij in dit kritisch tijdsgewricht zou het vermoeden kunnen steunen, dat zij geene levenskracht meer heeft en van nu af langzaam zal wegwijnen en zich oplossen. Ik geloof daarentegen, dat de liberale partij eene toekomst heeft, schoon ook eene andere dan men zich nu pleegt voor te stellen.

Een lid der tweede kamer, laatstelijk als een onberispelijk liberaal herkozen, zeide mij onlangs: „De liberale partij heeft *uitgewerkt*, en daarom weet zij niet, wat zij wil”. Zijne bedoeling was *n. f.*, dat die partij al wat in haar was heeft te voorschijn gebragt en verwezenlijkt, en thans op non-activiteit gesteld is. Meende hij verder, dat ze nu ook uitgeleefd is en uitgediend heeft en door andere politieke formatien zal vervangen worden; of wel dat er na eenigen tijd nieuw leven in haar zal opborrelen; of ook dat de uiterlijke omstandigheden haar een nieuw politiek streven zullen aanbrengen? Ik weet het niet; doch ik meen dat men, om te weten wat er van haar worden zal, zich „openhartig” rekenschap moet geven van hetgeen zij was en is.

Gelijk ik vroeger uitvoerig in Metis (sociaal-politische gezindheden, 1872/3) uiteenzette en onlangs in Verz. en herz. I résuméeerde, en gelijk klaar is voor alle onbevangen: was de „liberale” partij hier te lande, gelijk elders op het continent, niet eene vereeniging van wijze en deugdzame vrienden van vrijheid, gerechtigheid en vooruitgang, maar eenvoudig de partij van den burgerstand die zich stelde tegenover de „conservatief” genaamde partij der aristokratie. De politiek dier partij was haar voorgeschreven door de belangen en de denkbeelden van haren stand. Zij heeft voorgestaan 1°. de afschaffing der aristokratische voorregten

heeft de partij
„uitgewerkt”?

en het compromis tusschen het oude régime en de revolutie, dat zich ten haren nutte in de constitutionele monarchie, het parlementaire régime, de door den census beperkte directe verkiezingen heeft verwezenlijkt; voorts 2°., in het belang der particuliere winstondernemers of van handel, industrie en verkeer, de vrije particuliere concurrentie, de niet-concurrentie van den staat, de afschaffing zooveel mogelijk van alle voor particuliere winstonderneming schadelijke of hinderlijke belastingen en vervanging daarvan door directe of persoonlijke belasting; 3°. de toepassing van dit alles ook op de kolonien; eindelijk 4°. de *minstens* proportionele deelneming van den burgerstand aan de regering, aan den staatsdienst, aan het genot der voordeelen welke de schatkist kan afwerpen. Het is waar, zij kleepte hare politieke en hare economische beginselen in zeer doctrinaire vormen, en zij maakte zich groote illusien over hare verstandelijke en zedelijke waarde en over de waarde harer leerstellingen, instellingen en legislative gewrochten. Maar het belang van haren stand verloor zij daarbij nimmer uit het oog, en voor vrijheid en socialen vooruitgang heeft zij inderdaad niets bijzonders gedaan. Naar socialen vooruitgang heeft zij niet gestreefd, en voor de vrijheid was er althans bij ons vóór 1848 slechts weinig, na 1848 niets meer te doen. — Hare overwinning in het sedert 1848 verlopen derde gedeelte eener eeuw is volkomen geweest. Haar politiek en economisch programma is ten volle gerealiseerd; hare beginselen zijn gemeengoed geworden, zijn overgegaan in de wet en in de praktijk. In het bijzonder hebben alle partijen zich van al de geliefkoosde politieke kunstbegrippen en kunstverrigtingen van het liberalisme - als koninklijke onschendbaarheid, ministeriele verantwoordelijkheid en homo-

geniteit, begrootingsafstemmingen en kamerontbindingen, parlementaire en electorale manoeuvres - overvloedig be- diend. In dien zin kan men zeggen, dat de partij heeft *uitgewerkt*, dat is hare volle werking heeft uitgeoefend, zoodat haar niets meer te bewerken overblijft. Tegelijker- tijd zijn hare conservatieve tegenstanders, wier bestrijding haar bezig hield en aan de partij als zoodanig reden van bestaan gaf, haar ontvallen. Er is nog eene verzwakte aristocratie, die in klimmende mate door den burger- stand geabsorbeerd wordt; doch de „conservatief” genoemde aristokratische partij heeft als zoodanig opgehouden te bestaan.

Gelijktijdig met het verkwijnen en verdwijnen der con- haar heden servative partij ontwikkelde zich een ander proces op gods- dienstig gebied. De protestantsche burgerstand werd modern; eene minderheid ultramodern. In den kleinen burgerstand, onder de landelijke bevolking had eene sterke oud-protes- tantsche reactie plaats. Daarop reageerde weder de moderne en ultramoderne burgerstand, en de liberale partij werd onver- draagzaam en fanatisch ¹⁾. Zij geraakte in steeds heviger strijd met de protestantsche orthodoxie en het katholicisme, die weldra aan scherp geteekend politieke partijen het aan- zijn gaven. Zoo verkreeg de liberale partij nieuwe tegen- standers, een nieuw voorwerp van strijd in de neutrale - lagere, deels ook middelbare - publieke school, een nieuw

1) De heer Buys zegt, dat hij eene betrekkelijke verdraagzaamheid voor eene *onbetwiste* goede eigenschap der nederlandsche liberalen hield. Is het niet de *onbetwistbare* verdraagzaamheid van onzen hoogleeraar, die hem belet de onverdraagzaamheid zijner partijgenooten te zien? Van personen die ten aanzien van alle godsdienst op een geheel negatief standpunt staan, vernam ik daarentegen, dat zij getroffen waren door het fanatisch karakter hetwelk de laatste electorale beweging aan liberale zijde had gekenmerkt.

partijbeginsel in het voorstaan dier naar haren zin ingerigte school tegenover de bijzondere godsdienstige scholen en in het niet sparen van 's lands geld ten behoeve dier scholen en ten koste der beurzen harer nieuwe tegenstanders. Aldus werd zij, wat zij in vroeger dagen zoozeer aan de antirevolutionnaire partij als iets ongeoorloofds verweten had, eene *religieuse* partij op politiek gebied, eene partij wier tegenstelling tegen de door haar *clericaal* genoemde, doch beter christelijk, of zoo men wil oud-christelijk, geheeten partijen, hare eenige raison d'être was, en die haren traditionelen naam zeer wel met den naam van *moderne partij* had kunnen verwisselen. In deze nieuwe gedaante heeft de liberale partij een deel der aristokratie, dat een afkeer had van de orthodoxie even als van het katholicisme, tot zich getrokken. Wie dit betwijfelt, doorloope slechts de onderteekeningen der aanbevelingen van liberale kandidaten in de dagbladen tijdens de laatste verkiezingen. Die verkiezingen hebben ook elken ongeloofige kunnen overtuigen, dat de liberale partij geene andere politieke tegenstelling meer heeft dan die tot de orthodoxe en katholieke partijen, geen ander politiek beginsel dan de verdediging der niet christelijke, of wil men, der niet oud-christelijke staatschool. De amsterdamsche „Burgerpligt” heeft met onbewuste ironie de oprigting voorgesteld eener „Liberale Unie” zonder politiek programma, doch welker leden zullen verbonden zijn in de *eerste* plaats „door hun afkeer van den staatkundigen invloed der kerkelijke partijen”, in de *tweede* plaats slechts door „hunne liefde voor de toepassing der liberale beginselen”. Die liefde voor ongenoemde liberale beginselen is inderdaad niets; en te regt heeft „de amsterdammer” gevraagd: „welk nut het kan hebben - door deze onopregte

samenvoeging, door deze bedekking eener voor niemand verborgene armoede - te bemantelen, dat de liberalen op dit oogenblik geene andere punten, waarop zij zich te zamen vereenigen kunnen, weten aan te wijzen, dan den afkeer van kerkelijke politiek"? Te regt zegt de arnhemsche courant (5 Jan.) dat, zoo men de beide negaties „anti-anti-revolutionair en anti-katholiek" wegneemt, niets overblijft voor de active politiek der liberalen. De leidsche hoogleeraar Fockema Andreae maakt zich de illusie, dat zoo er eene liberale unie met een centraal vertegenwoordigend comité wordt opgericht, men door discussie politieke beginselen zal ontdekken, een politiek programma zal vinden. Doch ten aanzien der laatste verkiezingen merkt hij scherpzinnig op, dat „zoo de liberalen ook nu weder ten strijde zijn getogen onder de negative en daarom bedenkelijke leuze *anti-clericaal*, dit ongetwijfeld hieraan te wijten is, dat *voor eene betere leus de gegevens ontbraken*".

Te vergeefs zou de liberale partij eene toekomst zoeken liberale unie in de „liberale unie". Het zou haar niet gelukken om de geavanceerden of radicalen te annexeren en tot eene volgzame fractie te maken. Deze zullen daarentegen vorderen dat hunne denkbeelden en eischen door de liberalen, die zij als achterblijvers beschouwen, gevolgd worden. Vereeniging met deze radicalen zou het spoedigst tot de hevigste oneenigheid voeren, op gelijke wijze als zulks in de belgische association libérale tusschen liberalen en radicalen is geschied. Vormt men daarentegen ieder eene afgezonderde partij, zoo coaliseert men zich gemakkelijk, bij de verkiezingen of in het parlement, tegen een gemeenschappelijke vijand of om een gemeenschappelijk doel te bereiken. — Waarschijnlijk heeft men het nog nieuwe denkbeeld

eener liberale unie aan Engeland ontleend. Doch de omstandigheden zijn dáár anders dan hier te lande. Immers de oude liberalen of whigs hebben zich dáár met de radicalen - dat is den burgerstand met eenige geavanceerde en ideologische elementen - verbonden, op voorwaarde dat de liberalen in alles, waar de voorzigtigheid het toelaat, den zin der radicalen zouden doen, en zulks onder de dictatoriale leiding van Gladstone. Bij ons zou de liberale unie alleen dan iets kunnen uitwerken, indien de liberalen konden goedvinden om de achterhoede der radicalen te worden en om als prijs voor hunnen bijstand de toepassing der radicale beginselen aanvankelijk eenigzins te matigen en den snellen voortgang van het radicalisme eenigzins tegen te houden.

hare toekomst Doch om te blijven bestaan behoeft de liberale partij noch bij haren religieusen strijd te volharden, noch zich bij de radicalen te *verhuren*. Eene geheel andere toekomst wacht haar. Zij heeft slechts regtsomkeer te maken, en zij zal in plaats van hare verdwenen conservatieve tegenpartij een nieuwen tegenstander strijdvaardig voor zich zien staan, een tegenstander dien zij tot dusver niet of weinig bemerkt had of niet had willen bemerken, ofschoon deze haar reeds getergd en gesmaad had. En achter dien onvriendelijken tegenstander zal zij een tweeden zien staan, die haar met de vuist dreigt. De eerste, het behoeft nauwelijks gezegd te worden, is de radicale partij; de tweede is de sociaaldemokratie, die hier te lande nog geene politieke partij is, doch alle krachten inspant om het te worden, eerst nog buiten het parlement en den verkiezingstrijd, daarna in het parlement, in de provinciale staten, in de gemeenteraden. De liberale partij zal, zoo zij den haar door radicalen en sociaaldemokraten toegeworpen handschoen opneemt,

eensklaps weder politieke beginselen verkrijgen, en in plaats van eene religieuse partij, gelijk zij thans is, weder, wat zij zich vroeger beroemde te zijn, eene zuiver politieke partij worden.

Ik geloof dat zij wat vroeger of wat later, iets sneller of iets langzamer, tot het bewustzijn zal komen, dat de veranderde realiteit voor haar eene nieuwe periode heeft doen aanbreken, en dat zij in plaats van den verdwenen tegenstander *regts* een nieuwen tegenstander *links* heeft bekomen. Ik geloof dat zij, haars ondanks, door de magt der omstandigheden gedrongen, den strijd met hare nieuwe tegenpartij zal aanvaarden. Niets is dan ook natuurlijker en consequenter dan deze omkeer. Het hoofdbeginsel der liberale partij is geweest transactie in haar belang tusschen het oude régime en de revolutie. Dus ook strijd zoo tegen het oude régime als tegen de revolutie, voorzoover een van beiden naar magtsuitbreiding streeft of eene voor den burgerstand hinderlijke magt ontwikkelt. Tot dusver heeft de liberale partij bij ons tegen de overblijfselen van het oude régime te strijden gehad; doch dit heeft opgehouden sedert de monarchie is geneutraliseerd en de aristokratie is weggefallen of ontzenuwd. Thans verheft zich bij ons weder de revolutie, en de liberale partij moet dus uitsluitend naar die zijde slag leveren. Natuurlijk is het tevens, dat een grooter deel der vroegere „conservative partij” zich in dien strijd bij haar zal voegen en vervolgens door haar geabsorbeerd zal worden, dan het deel dat zich thans aansluit aan den liberalen strijd tegen de orthodoxe en katholieke partijen.

Ziehier de beginselen die zij, naar ik vermoed, o. a. zal ^{hare toekomstige} voorstaan en met alle kracht verdedigen. ^{beginselen}

1. De kiesbevoegdheid alleen van hen die woon- of algemeene persoonlijke belasting betalen, tegenover het algemeen stemregt.

2. Het constitutioneel koningschap tegenover de republikeinsche neigingen of eischen der radicalen en sociaaldemokraten.

3. De souvereiniteit van koning en parlement tegenover plebisciten en referendums.

4. De zelfstandigheid der parlementsleden tegenover het democratische imperative kiezersmandaat.

5. Eene zelfstandige magistratuur tegenover jury, gekozen regters enz.

6. Benoeming van de leden der eerste kamer door de provinciale staten, niet door volkskeuze.

7. De handhaving onzer nationale zelfstandigheid, waarop door de radicalen en vooral door de internationaalgezinde sociaaldemokraten minder prijs wordt gesteld; en daarbij op financieel gebied ook eenige opoffering voor onze defensie.

8. Financiële belangstelling in wetenschap, kunst, hooger onderwijs, onstoffelijke belangen, welke door radicalen en vooral door sociaaldemokraten minder op prijs worden gesteld.

9. Handhaving van den individuelen grondeigendom; bescherming van verkregen regten en van het kapitaalbezit tegen de zonder schadevergoeding onteigenende en door belastingen of andere maatregelen het kapitaal aantastende en de fortuinen nivellerende radicalen en vooral sociaaldemokraten.

10. Bescherming der individuele en der economische vrijheid tegen de die vrijheid geringschattende en voor

staatsbemoeiing en staatsabsolutisme ijverende radicalen en meer nog sociaaldemokraten.

11. Behoud der kolonien en behartiging der koloniale belangen tegenover de voor de kolonien - als der volksklasse geen onmiddellijk voordeel brengende - onverschillige radicalen en meer nog sociaaldemokraten.

Hiermede heb ik niet gezegd, hoe ik de liberale partij zou wenschen, maar hoe ik vermoed dat zij worden zal. Met de voormelde beginselen zal zij nog geene ideale partij zijn, geene onbaatzuchtige partij die zich *slechts* beginselen en pligten voor oogen stelt, zoo als diegene zou zijn welke beantwoordde aan de door mij vroeger ¹⁾ geschetste „*reformatoire* sociaal-politische gezindheid”. Zij zou essentieel blijven eene *standspartij*, die in de eerste plaats hare belangen voorstaat en hare beginselen aan hare belangen ontleent; en slechts langzaam zou zij zich ontdoen van hare oude politieke en economische dwaalleeringen. Toch geloof ik, dat zij meer waarde zou hebben dan in hare eerste levensperiode, omdat zij kostbare sociale goederen tegen het onbesuisde of nihilistische streven van radicalen en sociaaldemokraten of anarchisten zou verdedigen, omdat zij op hare beurt niet alleen „conservatief” zou zijn, dat is in haar belang en naar haren zin het bestaande willende behouden, maar ook een „parti conservateur” zou vormen, in den zin van het „behoeden der geordende en beschaafde maatschappij” tegen omkeering en oplossing. Ook zou zij die rol kunnen vervullen op eene eerlijker en opregter wijze dan vroeger het geval was met het weefsel van schijn en onwaarheid der liberale doctrine op politisch en economisch

hare toekomstige waarde

1) Metis, Sociaal-politische gezindheden 1872/3, p. 153—207.

gebied ¹⁾. Inzóóver zou zij den lof verdienen die ook toekomt aan de engelsche torypartij, welke wel voor hare eigene aristokratische en grondeigendomsbelangen, maar tegelijk voor nationale en algemeen maatschappelijke belangen tegen de „radicals” strijdt. Het is echter te vreezen dat onze liberale partij bij haren voormelden strijd, evenmin als voorheen en elders, een steeds geopend oog zou hebben voor de belangen der werkende klasse en voor de noodwendigheid eener sociale verandering, welke, zonder alles te niveleren, de actuele krasse en schreeuwende ongelijkheid tusschen in theorie gelijke en gelijkbegerigde wezens, tusschen beschaafde, genietende, bezittende *menschen* en onbeschaafde, hardwerkende, bezitlooze *menschen*, zal opheffen; dat zij zich genoegzaam zal laten gelegen liggen aan de sociale quaestie.

independenten. Vooralsnog geloof ik niet, dat er buiten de op een godsdienstig verband en belang gegronde partijen, als die der katholieken en der orthodoxen, eene niet op standen of klassen gegronde, maar a priori geheel op beginselen steunende politieke partij te verwachten is. Hieruit volgt echter m. i. geenszins, dat ieder die niet meent zich aan de katholieke of aan de orthodoxe partij te moeten aansluiten, zich bij de toekomstige liberale - antiradicale en antisociaal-demokratische - partij zou moeten voegen. Het is niet noodig dat waar een volk in partijen verdeeld is, ieder mensch tot eene dier partijen behoore. Het is veeleer goed dat er ook nog *independenten* zijn, toeschouwers van den partijstrijd, die dezen strijd onpartijdig gadeslaan en beoordeelen, die op een vrijer standpunt staan dan het particularistische en egoistische standpunt van bijzondere bevolgingsklassen en

1) Metis, S. pol. gezindheden, p. 67—112.

standen. Bij de vertegenwoordiging der minderheden zouden die independenten kans hebben om in het parlement te komen; doch zelfs daarbuiten blijvende, kunnen zij, bij genoegzaam talent, genoeg invloed uitoefenen. Is het ook thans niet te bejammeren, zoo mag men vragen, dat mannen die inderdaad onafhankelijk zijn, alleen van beginselen uitgaan en buiten het politieke strijdperk staan - en ik noem als voorbeelden onzen hoogleeraar Buys en onzen hoogleeraar Kuenen -, zich niet buiten en boven de partijen plaatsen, maar zich nog bij de liberale partij blijven indeelen. Als independenten zouden zij meer invloed kunnen uitoefenen dan thans, nu zij in de banden hunner partij bevangen blijven.

Doch wat heeft het voorgaande, zoo vraagt men, met toekomstige *verzoening en herziening* te doen? — Het verband is niet ^{toekomstige verzoening} ver te zoeken.

Ik geloof dat op sociaal gebied - in verhouding tot onze wenschen en idealen en tot hetgeen als rationeel en heilzaam, als eenvoudig en ligt uitvoerbaar, voor de hand schijnt te liggen - alle dingen niet op de beste, of zelfs op redelijk goede, maar op de allerslechtste wijze geschieden; en dat hetgeen zonder slag of stoot zou gelukken, indien slechts een klein getal goede, vroede en kloeke mannen de zaak ter hand namen, toch niet pleegt te gebeuren. Desalniettemin meen ik wel gedaan te hebben om verzoening aan te prijzen, om te trachten haar nader te brengen aan de voorstelling van enkelen mijner met het denkbeeld niet vertrouwde landgenooten. Want indien het nu eens onverhoopt gebeurde, dat - zij het slechts - een tiental mannen, uitgerust met hetgeen mij ontbreekt, nl. met naam en gezag, talent en

invloed, zoo als bijv. onze hoogleeraar Buys en onze hoogleeraar Kuenen, zich opgewekt gevoelden om krachtig tot verzoening te vermanen, dan zouden zij een grooter aantal anderen medeslepen, dan zou de massa ten slotte volgen, en de verzoening zou tot stand komen. Doch, ik herhaal het, ik geloof niet, dat zoo iets gebeuren zal. De besten en wijsten onder de liberalen zullen zeggen: „Het gaat toch niet”; en zij zullen in het oude vaarwater blijven ronddobberen. Anderen zullen zeggen: „Godsdienstvrede is eene goede zaak, maar niet tot elken prijs; van hetgeen waarop wij inderdaad prijs stellen, willen wij niets prijs geven”; of wel: „Vrede is goed, *wij* zijn ook vredelievend, maar onze tegenstanders zijn het niet; alzoö que messieurs nos adversaires commencent”. Nog anderen meenen dat de (darwinistische) natuurstrijd ook op maatschappelijk gebied, ofschoon op onbloedige wijze, behoort gevoerd te worden. Of althans, zij vatten het onderscheid niet tusschen A. den theoretischen strijd op wetenschappelijk gebied en B. den praktischen strijd over de toepassing op staatsgebied van uiteenlopende godsdienstige, ethische, esthetische denkbeelden of van uiteenlopende inzichten over hetgeen heilzaam of schadelijk is. Zij vatten niet, dat strijd op het gebied der wetenschap te huis behoort en geene beperking behoort te ondergaan; doch dat, waar zij elkander niet tot andere gedachten kunnen brengen, de politisch samenlevende menschen, volgens den aard en het doel dier samenleving, tot het vermijden van strijd en tot de meestmogelijke transactie geroepen zijn. Daarbij ontgaat het aan de meeste onzer liberalen, dat thans de maatschappij waarin zij leven, niet is eene katholieke of eene orthodox-protestantsche, maar eene moderne maatschappij, dat alzoö niet van de andere zijde

maar van hunne zijde concessien kunnen gebragt worden, en dat zij bij het sluiten van transactien iets van hun *bezit* zullen moeten opofferen. „Hebt gij wel opgemerkt, zeggen zij, wat Dr. Schaepman onlangs in zijne brochure gevorderd heeft, en hoe onverantwoordelijk het dus zou zijn om in de schoolquaestie *iets* aan zijne partij toe te geven”? Ik vrees dat het weinig zal helpen, of men hun antwoordt: „Behoudens de *vrijheid* van het onderwijs, bezit gij alles wat gij in zake van schoolwetgeving en schoolbestuur wenschen kunt. Dr. Schaepman wenscht juist het tegenovergestelde, nl. de afschaffing der neutrale staatschool; Jhr. de Savornin Lohman wenscht dit ook, en beider geestverwanten wenschen het evenzeer. Nu zal de schooltransactie daartoe leiden dat gij iets van uw *bezit* inboet en uwe tegenstanders iets meer van hunne *wenschen*. De transactie is juist een vergelijk tusschen hetgeen gij *hebt* en zij *verlangen*”.

Verzoening verwacht ik dus niet van het vrije initiatief der liberale partij in haren tegenwoordigen toestand, maar slechts van haar intreden in hare toekomstige levensphase; immers van de aanvaarding harer tegenstelling tot en harer bestrijding van de radicalen en sociaaldemokraten. Dien ten gevolge zal zij niet alleen hare tegenstelling tot het nevelbeeld harer oude „conservative” tegenstanders geheel opgeven, maar ook geneigd zijn om zich met hare actuele oud-christelijke tegenstanders te verzoenen en hun te dien einde concessien te brengen. De verzoende partijen zullen daarna tot herziening kunnen samenwerken. Hoe eer dus bij de liberale partij het bewustzijn harer toekomst ontwaakt, hoe eer wij verzoening en herziening zullen verkrijgen.

15 Jan. 1885.

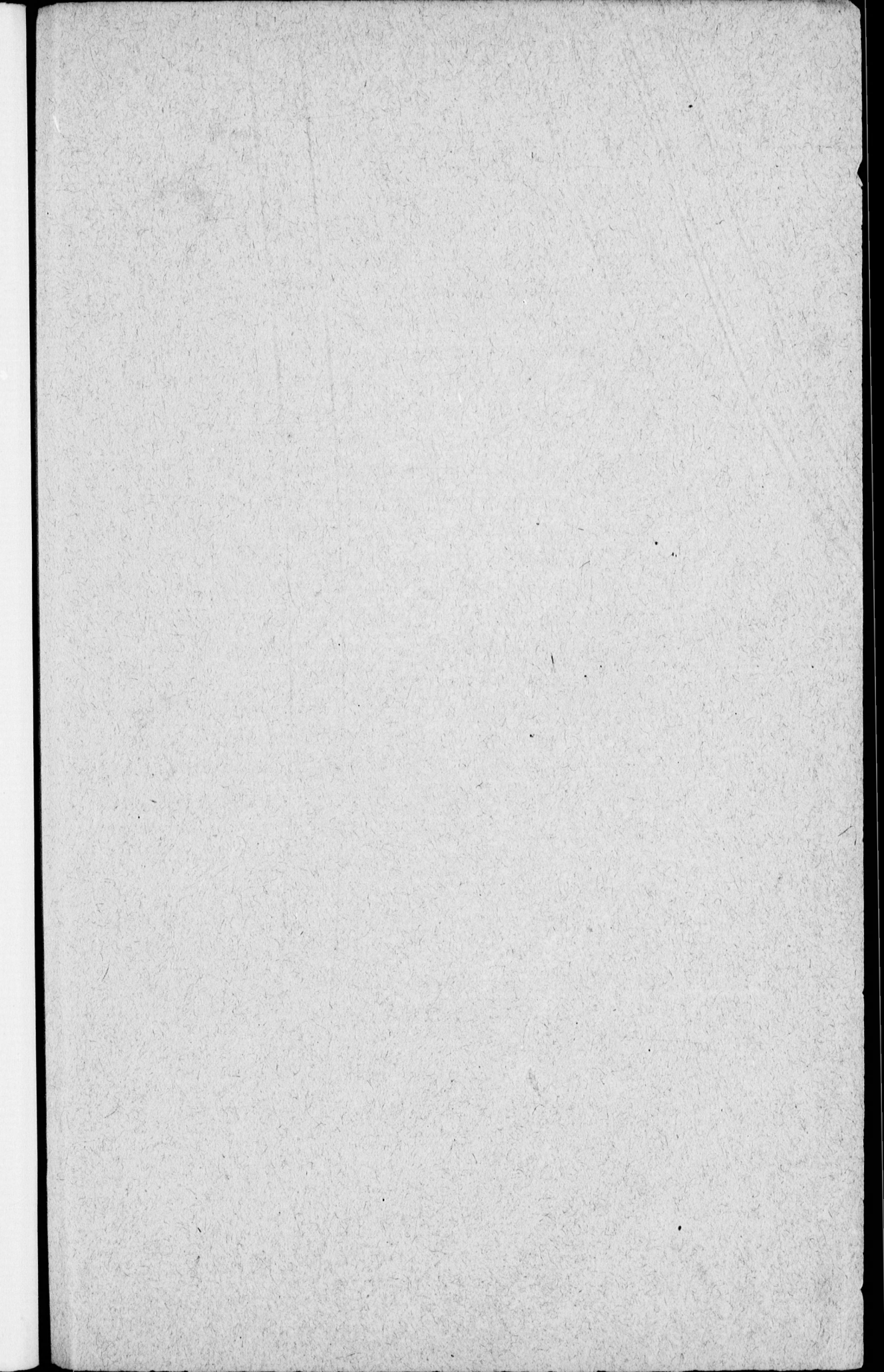
Pscr.

liberale splitsing De „amsterdammer” en de arnhemsche courant (17 Jan.) hebben laatstelijk ronduit verklaard, dat de liberale partij uit twee groepen of fractien bestaat, eene conservative en eene geavanceerde, welke te zeer uiteenloopen om in eene liberale unie aaneengesmeed te kunnen worden, en dat het geneesmiddel waaraan de partij thans behoefte heeft, niet is eene „liberale unie” maar eene „liberale splitsing”. „Wij zijn niet éénig meer, zegt de arnhemsche courant (19 Jan.), niet omdat wij het niet *willen* zijn, maar omdat wij het niet langer zijn *kunnen*; en omdat wij het niet zijn *kunnen*, moeten wij het ook niet langer *willen zijn* en zelfs niet *willen schijnen*.” — Ziedaar de taal der waarheid. Zóó noemt men de dingen bij hunnen naam. Zóó breekt men geheel met de taktiek om van het streven der partij nimmer eenig rekenschap te geven doch het steeds te doen voorkomen, alsof het woord *liberaal* voldoende was om de onbekrompene, verlichte en edele inzichten en bedoelingen van alle leden der partij te kenmerken. — Voegen wij er nog bij, dat de beide elke haars weegs gegane sectien, in plaats van „conservatief liberalen” en „geavanceerd liberalen”, behooren te heeten *liberalen* en *radicalen*. De eerste sectie is die van het oude, ware, onveranderde, op den rijken en den gegoeden burgerstand steunende liberalisme. De tweede is geenszins die der met hunnen tijd medegegane liberalen, gelijk men van radicale zijde beweerd heeft, maar eene nieuwe, in hare opkomst verkeerende, op lagere bevolkingslagen steunende partij. Tot de vertegenwoordigers der radicale

partij behooren ook geenszins de *schismatische* (niet *heretische*) kamerleden, welke men ten deele heeft uitgestooten. Aan radicale zijde heeft men aan die kamerleden „avances” gemaakt en het willen doen voorkomen, alsof zij „geavanceerden” waren die de achterhoede der „ware liberalen” of beter gezegd „radicalen” uitmaakten. Inderdaad behooren zij geheel tot de liberale sectie; en als de splitsing tot stand komt, zullen zij of sommigen hunner blijven fronderen en zich independent houden, maar zeker zullen zij zich niet bij de radicalen aansluiten.

19 Jan.

den

Reeds verschenen :

Verzoening en Herziening

- I. (Inleiding CONCESSION)
- II. EEDSQUAESTIE
- III. SCHOOLQUAESTIE
- IV. FINANCIËLE QUAESTIE.

Bij den Uitgever dezes is afzonderlijk verkrijgbaar uit

METIS, 1ste Jaargang :

SOCIAAL-POLITISCHE GEZINDHEDEN

DOOR

P. v. BEMMELEN

Prijs / 1.25.